

El testament inèdit d'Ermetruit d'Aiguafreda, vídua de l'aloer Odesind.

JAUME OLIVER

INTRODUCCIÓ

Al fons de l'Arxiu Ducal de Medinaceli custodiat, en format microfilm, a l'Arxiu de Poblet, hem localitzat¹ un document de l'any 1029 que complementa altres textos ja publicats prèviament. Tots junts permeten avançar en el coneixement de la història del Montseny de ponent i la vall del Congost en el tombant del segle X al segle XI.

ELS ALOERS ODESIND I ERMETRUIT

L'any 990, el comte Borrell II va vendre a Odesind i a la seva esposa Ermetruit un domini situat al terme del castell de Tagamanent, al Pla de la Calma². La Roca d'Alarit (*"serra que dicunt de Alarigo"*), situada a 1100 m. d'altitud entre Collformic i el coll de la Teuleria, a la zona dels Emprius del Burguès, centrava aquest domini integrat per un bosc i turons, les aigües, els molins (*"ipsos mulnars"*), i un grup de *"casas"* amb les seves terres i vinyes. Probablement, el domini venut s'estenia per tota la carena entre els Plans de l'Ase Mort, del Bassau i del Cafè, com ho indica que un dels seus límits fos *"ipsa estrada qui vadit a Tagamanente"*, sens dubte l'actual GR-5.2

- ¹ La recerca s'ha fet en el marc del projecte *"Paisatge Culturals de l'Alt Congost. Recerca arqueològica, transferència de coneixement i proposta de socialització dels resultats"* (IP: Dr. Arnau Garcia Molsosa), Institut Català d'Arqueologia Clàssica, amb el suport del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 2014-2017.
- ² *Catalunya Carolíngia IV. Els comtats d'Osona i Manresa*, 3a part, a cura de R. Ordeig, Barcelona, 1999 (CCIV), doc. 1587, any 990.

El Pla del Bassau (1150 m), en el centre de l'alou de la Serra d'Alaric venut pel comte Borrell II a Odesind i Ermetruit l'any 990 i ampliat amb noves compres el 998.

que des de Collformic discorre pel Pla de la Calma i baixa a Aiguafreda. És possible que el nom germànic original Alaric, que a finals del segle X ja era un simple topònim (“*que dicunt*”), remeti al nom del possessor original d'aquell sector del massís. Recordem que l'any 862 el rei Carles va atorgar al comte Sunyer d'Empúries dominis al Montseny que abans havia tingut el seu fidel Humfrid en règim de *beneficium*, tot exceptuant de la donació els dominis que el bisbe Frodoí de Barcelona ja hi tenia per un altre precepte anterior (“*exceptis his que Frodoinus venerabilis episcopus preceptum nostre auctoritatis largiti sumus*”)³. Un nou precepte del rei Lluís atorgat el 878 va confirmar al mateix bisbe Frodoí els seus dominis montsenyencs, incloent el “*vilaricello que dicitur Cerdanus per sumitate Montis Signi usque in rivo Tordaria*” i exceptuant tot el que els “*hispani*” hi tinguessin en règim d'aprisió o que el personal servil d'altres forces senyorials hi haguessin romput (“*et exceptis his que Hispanis vel servis...de heremo traxerunt*”)⁴. A principis del segle X sabem que els límits de la “*villa Bitaminia que vocant Palacio*” a la vall de la Tordera arribaven fins al “*collum que dicunt Collo Formici*” (Collformic)⁵. És evident que la recomposició de dominis lligada al domini franc, la competència entre magnats laics i eclesiàstics, i l'acció colonitzadora de col·lectius heterogenis com els “*hispani*” incorporats a la fidelitat franca, els “*cerdani*” arribats a recer de la conquesta o els “*servi*”

3 *Catalunya Carolíngia II. Els diplomes carolingis a Catalunya*. 1a part, a cura de R. d'Abadal, Barcelona, 2009 (CCII), p. 66

4 CCII, p. 71.

5 *El Cartulario de “Sant Cugat” del Vallés*, a cura de J. Rius, Madrid, 1945-1981, doc. 3.

adscrits als dominis de magnats, haurien pogut provocar la fragmentació d'un eventual "*territorium*" unitari coincident amb els massís del Montseny⁶. D'aquesta possible fragmentació n'hauria sortit la posterior adscripció dels respectius vessants montsenyencs als comtats de Barcelona, Osona i Girona, així com la distribució dels dominis dels respectius comtes. Pel que fa als comtes d'Osona, abans del 917 el comte Sunyer va dotar la seva esposa Aimilda amb la vil·la de la Móra amb el seu personal servil ("*villam quam vocant Moram cum sua servicia*"), el vilar de Palau ("*quem dicunt Palacium*") i el vilar de Daniel ("*quem vocant Danihelis*"), situats entre els termes actuals de Tagamanent, Aiguafreda i Valldaneu. La vil·la de la Móra afrontava amb ponent amb l'alou venut el 990 pel comte Borrell a Odesind i, en el cas del vilar de Daniel, sabem que fou comprat pel comte Guifré II al seu propietari, que li donava nom, l'any 898⁷. Aquest hauria estat l'origen del domini comtal entorn de la Roca d'Alarit que van comprar Odesind i Ermetruit l'any 990 i que ells mateixos van completar, el 998, adquirint a un matrimoni⁸ una "*terra*" situada al mateix lloc ("*in locum que dicitur in ipso collo de Alarigo*") i que afrontava en la mateixa "*via*" de la Calma, bosc per dos costats i una serra.

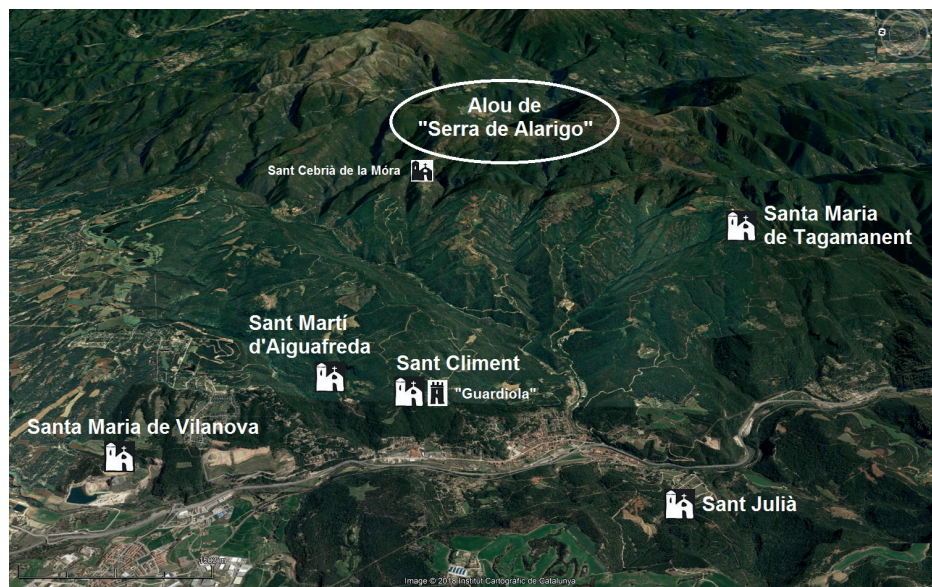
6 Així ho proposa Ramon Martí, "Concreció territorial del comtat de Barcelona", *III Congrés d'història de Barcelona*, vol. 1, Barcelona, 1993, p. 247-253

7 El document –un resum tardà– es refereix a "*Villardaniel*" (CCIV, doc. 39).

8 *Col·lecció Diplomàtica de l'Archivo Ducal de Cardona 1265-1230*, a cura de Francesc Rodríguez Bernal, Barcelona, 2016 (CDADC), doc. 23, any 998.

Sant Cebrià de la Móra (950 m), església parroquial situada en el que devia ser el nucli de la "villa Mora" donada pel comte Sunyer a la seva esposa Aimilda abans del 917.

L'alou de la "Serra de Alarigo" (990-998) i les esglésies del Montseny i la vall del Congost objecte de llegats per part d'Odesind (any 1007) i Ermetruit (any 1029). Font: Elaboració pròpia sobre base de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya.

Odesind va morir l'any 1007. Coneixem les seves darreres voluntats per la publicació que en van fer els seus marmessors a la "*basilica*" de Sant Pere "*in locum que dicunt Aquafreda*". Documentat per primera vegada aquí, possiblement es tractava del temple que centrava el vilar d'"*Aquafrigida*", ja existent l'any 898⁹. El difunt va fer deixes, en primer lloc, a les esglésies de Santa Maria de Tagamanent, Sant Martí d'Aiguafreda, Sant Julià de Valldaneu¹⁰ i Santa Maria de Vilanova; les dues últimes documenten per primera vegada, justament, en aquest moment. També va fer llegats a la seva esposa Ermetruit i als seus fills i filles, Sunifred, Cusca i Tedlèn, i va deixar un cavall al vescomte Ramon d'Osona, sens dubte senyor seu, al qual va confiar la cura dels seus hereus¹¹. Odesind era segurament senyor del vilar d'"*Aquafrigida*", en el qual documentem l'any 1084 l'existència d'una torre arran d'un dels camins que encara avui recorren a mig vessant

⁹ CCIV, doc. 37, any 898.

¹⁰ Localitzada arqueològicament l'any 2017 en el marc del projecte "Paisatges Culturals de l'Alt Congost. Recerca arqueològica, transferència de coneixement i proposta de socialització de resultats 2014-2017", Institut Català d'Arqueologia Clàssica & Generalitat de Catalunya. (IP: Dr. Arnau Garcia Molsosa).

¹¹ *Diplomatari de la Catedral de Vic (segle XI)*, Vol. 1, Vic, 2000, a cura de Ramon Ordeig, doc. 696, any 1007.

sobre la vall del Congost (*"via que perguir a Guardiola"*)¹². La fortificació fou el precedent de la *"domus"* baixmedieval, després castell termenat, de la quadra d'Aiguafreda.

La vídua d'Odesind, Ermetruit, va morir pel mes d'abril de l'any 1029. L'adveració sagnamental dels seu testament és el document que presentem. Els seus marmessors van fer públiques les seves darreres voluntats a l'altar de Sant Feliu de la catedral de Vic davant del ple dels canonges, senyal inequívoca de la puixança social de la difunta. La distribució dels seus béns entre les esglésies de la vall del Congost ja incloses en el sagnamental d'Odesind indica on es trobava el nucli del seu senyoriu, mentre l'afegitó del monestir de Sant Pere de Casserres confirma la fidelitat envers la nissaga vescomtal osonenca.

En el testament d'Ermetruit s'esmenta el seu fill Sunifred, que ja apareixia en el sagnamental d'Odesind, i el seu germà de Sunifred, Bonfill, que no sortia en aquell altre document. En canvi, sembla que tots dos són els individus homònims que signen com a testimonis la compra de l'alou comtal del 990. Cusca, la filla esmentada en el testament d'Odesind, no apareix en el de la seva mare Ermetruit. Les aparicions dels fills en els testaments obeeixen a lògiques de transmissió patrimonial que se'ns escapen en la seva integritat. En tot cas, Sunifred, l'hereu que apareix en tots els textos, s'hauria casat amb una altra Ermetruit, també coneguda com Bonamossa, abans del 1023. Es documenten junts comprant i venent al terme de Tagamanent entre aquell any i el 1036¹³.

EL DOCUMENT

1029 juliol 8.

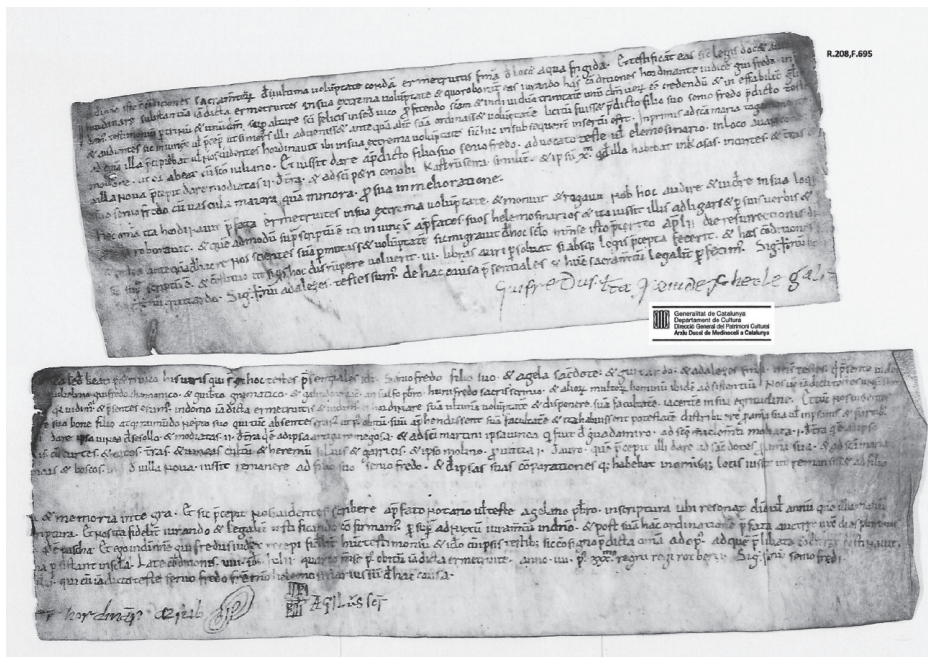
Els marmessors de la difunta Ermetruit, dona del lloc d'Aiguafreda, fan públiques les seves darreres voluntats jurades davant de l'altar de Sant Feliu de la catedral de Vic. La difunta va fer deixes a les esglésies de Santa Maria de Tagamanent, Sant Martí d'Aiguafreda, Sant Climent, Sant Julià i Santa Maria de Vilanova, així com al seu fill Sunifred. Va morir quatre mesos enrere.

Arxiu Ducal de Medinaceli a Poblet, Registre 208, f. 695.

In Dei nomine. Iste sunt condiciones sacramentorum de ultima voluptate condam Ermetruitis femina de loco de Aquafrigida. Et testificant eas sicut legis docet ante (...) Sancta Sede Beati Petri Vico his viris qui sunt ex hoc testes presentiales, id est, Seniofredo filio suo et Agela sacerdote et Guitardo et Adalezes femina (...) testes qui presente videlicet hordinare

12 Francesc de Rocafiguera, *La documentació dels segles IX-XII sobre Aiguafreda*, Aiguafreda, 1985, doc. 17, any 1084.

13 CDADC, docs. 71, 82, 89, 91, 94, 101, 110, 113, 114, anys 1023/24-1036.

Còpia microfilmada del testament d'Ermetruit d'Aiguafreda (any 1029).

substantiam iamdictae Ermetruitae in sua extrema voluptate et quoroborant eas iurando has condiciones hordinante iudice Guifredo in (presencia) Guilielmo Guifredo channonico et Guiberto gramatico et Galindo sacer, Ansulfo presbitero, Hunifredo sacriscrinio et aliorum multorum hominum ibidem adistentium. Nos vero iamdicti testes (...) donamus testimonium per trinum et unum Deum super altare Sancti Felicis in sede Vico pro (...) sanctam et individuum trinitatem unum Deum verum esse credendum et ineffabiliter (...) quia vidimus et presentes eramus in domo iamdicta Ermetruitae et vidimus (...) hordinare suam ultimam voluptatem et disponere suam facultatem iacentem in sua egritudine. Et tunc nos videntes et audientes sic iniunxit vel precepit ut si mors illi advenisset antequam aliter suam ordinasset voluptatem licitum fuisset predicto filio suo Seniofredo predicto teste (...) suo Bonefilio atque Raimundo nepto suo qui tunc absentes erant ut post obitum suum apprehendissent suam facultatem et trahabuisent potestatem distribuere pro anima sua vel in personis et parentibus ad quam illa precipiebat vel nos videntes hordinavit ibi in sua extrema voluptate sicut hic in in subsequenter insertum est. In primis ad Sancta Maria Tagamamento (iussit) dare ipsa vinea de Sesollo et modiatas II de terra qui est ad ipsa Artiga Romegosa et ad Sancti Martini ipsa vinea que fuit de Guadamiro. Ad Sancto Clementi modiatas I de terra que est ad ipso Mollone ut ea abeat cum Sancto Iuliano. Et iussit dare a predicto filio suo Seniofredo advocato teste vel elemosinario in loco Avanconas (casas) cum curtes et

ortos, terras et vineas, cultum et heremum, silvis et garricis, et ipso molino pro uncia I de auro quam precepit illi dare ad sacerdotes pro anima sua. Et ad Sancta Maria Villa Nova precepit dare modiatas II de terra et ad Sancti Petri cenobi Kastrumserra similiter et ipsum Xm quod illa habebat in kasas, in curtes et terras et vineas et boscos de Villa Nova iussit remanere ad filio suo Seniofredo. Et de ipsas suas comparaciones que habebat in omnisque locis iussit ut remansisset ad filio suo Seniofredo cum vascula maiora quam minora pro sua inmelioracione.

Hec omnia ita hordinavit prefata Ermetruites in sua extrema voluptate et monuit et rogavit nobis hoc audire et videre in sua loquela et memoria integra. Et sic precepit nos audientes scribere a prefato notario vel teste Agelano presbitero in scriptura ubi resonat diem vel annum quem illa manu (propria) roboravit. Et quemadmodum suprascriptum est ita iniuncxit a prefatos suos helemosinarios et ita iussit illis adligari et per suis verbis et (...) quod est (pascha). Et ego in Dei nomine Guifredus iudex recepi fideliter hunc testimonium et ideo cum ipsis testibus sic consigno predicta omnia ad opus ad quem prelibata (...) destinavit sicut suprascriptum est. Et constituo ut si quis hoc disrumpere voluerit III libras auri persolvat si absque legis precepta fecerit et has condiciones (firma) persistent in secula.

Late condiciones VIII idus iulii quarto mense post obitum iamdicta Ermetruite anno IIII post XXXmo regni regi Rotberti.

Sig+num Seniofredi. Sig+num Guitardo. Sig+num Adalezei, testes sumus de hac causa presenciales et hunc sacramentum legaliter perfecimus. Sig+num (Bonefilii), qui cum iamdicto teste Seniofredo fratre meo helemosinarius sum de hac causa.

Guifredus levita et iudex hec legaliter hordinans et sub SSS*. SSS Agilus sacer*.